

«КРИЗА МАСКУЛІННОСТІ ТА ЧОЛОВІЧИХ СТУДІЙ» У СУСПІЛЬНИХ НАУКАХ

Колодій М.,
*ДВНЗ «Ужгородський національний
університет», м. Ужгород*

Сьогодні у науковій літературі з'являється чимало монографій і статей, присвячених трансформації образу чоловіка у сучасному суспільстві, яку визначають як «кризу маскулінності». На думку російського дослідника Ігоря Кона, в сучасному світі відбувається процес «руйнування гендерного порядку», який часто називають «кризою маскулінності» [3, с. 359]. Тобто, за умов збереження базових, обумовлених статевим диморфізмом відмінностей, у суспільстві проходить закономірний процес ослаблення традиційної гендерної поляризації, який зачіпає як нормативні уявлення і фактичний поділ соціальних ролей і функцій, так і пов'язані з ними індивідуально-психологічні риси і здібності. Це ставить чоловіків і жінок перед серйозними новими викликами і сприяє їх особистісній індивідуалізації.

Так зване «чоловіче питання» було виразно артикульоване як проблема суспільного і особистісного рівнів в останній третині ХХ століття – на сто років пізніше від актуалізації добре відомого «жіночого питання». Традиційний чоловічий спосіб життя (орієнтований на незалежність, досягнення, домінування), суто чоловічі чесноти і цінності (мужність, сила, відвага, агресивність, незворушність), навіть суспільні чоловічі ролі (годувальника, захисника, опікуна, керівника) часто вже не відповідали тим суспільно-політичним змінам, що їх зазнало людство впродовж ХХ та на початку ХХІ століть.

Починаючи з 1970-х років, спочатку на Заході, а потім і в СРСР почали багато говорити і писати про те, що традиційний чоловічий стиль життя, а, можливо, і самі психологічні якості чоловіка не відповідають сучасним соціальним умовам і що чоловікам доводиться розплачуватися за своє пануюче становище у суспільстві та культурі. Однак причини цієї кризи маскулінності і можливі шляхи її подолання трактувалися по-різному і навіть протилежно. Одні дослідники та дослідниці вбачали проблему в тому, що чоловіки як гендерний клас чи соціальна група відстають від вимог часу: їх установки, діяльність і особливо групова свідомість, уявлення про те, яким може і повинен бути чоловік, не відповідають соціальним умовам, які змінилися і

підлягають радикальній зміні та перебудові. Інші ж автори, навпаки, вбачають у соціальних процесах, які відбуваються, загрозу споконвічним «природним» основам людської цивілізації і закликають чоловіків як традиційних захисників стабільності і порядку, покінчити з цією деградацією і повернути суспільство назад, у спокійне і надійне минуле [1, с. 562].

Самі по собі ці дискусії не унікальні. У періоди швидких історичних змін, коли попередні форми гендерних відносин ставали неадекватними завжди згадували про фемінізацію чоловіків і зникнення «справжньої маскулінності». Можна припустити, що часто трансформація чоловічого гендерного конструкту, чоловічої ідентичності пов'язана зі спробою жінок активізувати свою соціальну значущість, отримати незалежність у всіх сферах суспільного життя. На думку Елізабет Бадінтер, в історії людства відбувалися не одна криза маскулінності. Переважно, всі ці кризи виникали у країнах з «витонченою культурою», де жінки користувалися більшою свободою, наприклад у XVII і XVIII століттях у Франції та Англії та у XIX і XX століттях у Сполучених Штатах Америки та країнах Європи [4, с. 25]. У ці періоди чоловіки були докорінно незгодні з пропозицією жінок зрівняти всі права, стерти кордони між статями. Помилкове припущення про те, що рівність тотожна ідентичності, є однією з причин специфічного явища у сучасній культурі – зменшення, стирання відмінностей між статями. Жінки намагаються вести себе, як чоловіки, а чоловіки, відповідно, – як жінки, і відмінність між чоловічим і жіночим поступово зникає.

Дискусія про кризу маскулінності у СРСР розпочалася у 1968 році статтею радянського демографа Бориса Урланіса в «Літературній газеті» в під назвою «Бережіть чоловіків!». Протягом 70-80-х років XX століття ця дискусія тривала; були сформульовані показники кризи маскулінності: низька тривалість життя чоловіків в порівнянні з жінками, самодеструктивні практики (шкідливі звички та соціально-ризикована поведінка), зростання захворюваності серед чоловіків і т.д. На думку дослідниці О. Здравомислової, «у пізньорадянському дискурсі» криза маскулінності – це метафора, за якою ховається визнання соціальної хвороби суспільства. Неможливість виконання традиційних чоловічих ролей, пов'язана з обмеженнями ліберальних прав (власності, політичних свобод, свободи совісті), вважається причиною руйнування істинної мужності [2, с. 4].

«Криза маскулінності», про яку у суспільних науках багато говорять і пишуть починаючи з останньої третини ХХ століття, – перш за все криза звичного гендерного порядку і традиційної маскулінної ідеології, яка перестала відповідати зміненим соціально-економічним умовам і створює соціально-психологічні труднощі як для жінок, так і для самих чоловіків. Однак, слід визнати, що руйнування традиційного гендерного порядку – це процес закономірний і незворотній. Його причиною є не фемінізм чи емансипація жінок, а новітні інноваційні технології, які роблять природні статеві відмінності менш значущими, ніж раніше.

У сучасних суспільних науках «чоловічі дослідження» або «чоловічі студії», переважно, представляють критичний, значною мірою політизований напрямок гендерної теорії. Їх виникнення в якості самостійної дослідницької сфери у 1970-ті роки безпосередньо пов'язане з впливом, який справила друга хвиля фемінізму на зміст і напрям розвитку соціальної теорії. Якщо одним із завдань жіночих досліджень було формування фемінінності як категорії гендерного аналізу та введення її до публічного дискурсу наукового пізнання, то мета чоловічих досліджень більшою мірою була політичною. Вона полягала, у першу чергу, в артикуляції владної складової, включеної у взаємини не тільки між статями, а й у середині кожної з статей. Внаслідок цього акцент в гендерному аналізі змістився з критики традиційної чоловічої ролі та способів її реалізації на осмислення і критику відносин домінування і підпорядкування, що існують між різними типами мужності.

Інституціалізація «чоловічих студій» у соціальних науках відбулася ще у 1970-х роках, однак й до сьогодні ці дослідження залишаються дуже неоднорідними як концептуально, так і політично. Власне так само, як і «жіночі» і власне гендерні дослідження. «Чоловічі студії» як науковий міждисциплінарний підхід, значною мірою, своєю появою завдячують гендерним дослідженням та квір-студіям (вивчення традиційних та нетрадиційних сексуальностей та сексуальних ідентичностей).

Первинна увага гендерних студій до дослідження жіночого досвіду була пов'язана з намаганням подолати андроцентризм (репрезентацію виключно чоловічого досвіду та перспективи), який був притаманний для більшості соціальних та гуманітарних наук. Тому одним із завдань гендерних студій було і залишається сприяти переосмисленню того, що розуміється як знання, та доповнення цього

знання жіночою перспективою, таким чином сприяючи його гендерній реальності. Це мало на меті подолати «невидимість» жіночих соціальних ролей та досвіду, а також сприяти приверненню громадської та наукової уваги до проблеми гендерної нерівності та подвійних стандартів, які залишаються актуальними для більшості сучасних суспільств.

Водночас внаслідок цього в гендерних студіях виник неминучий дисбаланс на користь дослідження жінок та різноманітних аспектів фемінності при практичному ігноруванні маскулінного досвіду. Головна проблема такої гендерної перспективи полягала у неврахуванні того, що хоча чоловіки практично завжди були у фокусі уваги соціогуманітарних наук, вони, переважно, розглядалися не як гендеризовані, а як узагальнені суб'єкти, що репрезентують універсальний людський досвід.

Очевидно, що трансформація традиційних чоловічих цінностей і канонів маскуліності – загальна вимога часу. Традиційний канон, точніше – канони маскуліності зазнають у сучасному суспільстві істотних змін, і ця трансформація має об'єктивні межі, обумовлені, з одного боку, рамками статевого диморфізму, а з іншого – індивідуально-типологічними відмінностями. Ідея систематичного перевиховання чоловіків за єдиним зразком – це утопія. Проте, очевидно, що сучасний світ стає все більш багатобарвним. Індивідуалізація і плюралізація соціального життя веде за собою неминучість визнання не тільки різних типів маскуліності та фемінності, але і таких індивідуальних стилів життя, які взагалі не вписуються у біполярно-статеву модель взаємовідносин.

Список використаних джерел:

1. Вейнингер О. Пол и характер: Принципиальное исследование / Отто Вейнингер / – М. : Терра, 1992 – 480 с.
2. Здравомыслова Е. Советская маскулинность / Елена Здравомыслова // Наслаждение быть мужчиной: Западные теории маскулинности и постсоветские практики / Под ред. С. Жеребкиной. – СПб. : Алетей, 2008. – С. 168-198.
3. Кон И.С. Гегемонная маскулинность как фактор мужского (не)здоров'я [Електронний ресурс] / Игорь Семенович Кон // Социология: теория, методы, маркетинг – 2008. – №4. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru/authors/Kon/>
4. Бадинтер Э. Мужская сущность / Элизабет Бадинтер [пер. франц. И.О. Крупицовой, Е.Б. Шевченко]. – М. : АО «Изд-во «Новости», 1995. – 304 с.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. — Суми : СумДУ, 2014. — С. 205-208.